

מעדני כהן

משיעוריו של הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א

פרשת וארא תשפ"ב * שנה שלישית גליון 120

בענין שתית כוס של ברכה אי מעבירין על המצוה כדי לכבד חבירו לשנות תחילה ובענין אין מעבירין על המצוות במצוה דרבנן ומצוה דאורייתא לפניו

כדי לקיים המצוה יותר בהידור, והכ"נ מעבירין על מצוה קלה כדי לקיים מצוה חמורה יותר.

וכן יעוי' בטור"א מגילה ו' ב' שכתב כסברת החכ"צ, והוכיח כן מהא דילפינן במנחות ל"ו דתפילין של יד קודם לתפילין של ראש מדכתיב וקשרתם לאות על ירך והדר והיו לטוטפות בין עיניך, ולכאורה ק' למה לי קרא תפול' משום דפוגע בזרוע תחילה ואין מעבירין על המצוות, אע"כ דכיון דתפילין של ראש קדושתו חמורה מתש"י וכמבואר במנחות ל"ד דתפילין של יד עושין אותה של ראש ושל ראש אין עושין אותה של יד משום שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה, הלכך לולא קרא הו"א דמעבירין על תש"י כדי להניח תש"ר תחילה.²

יבואר דלכאור' יש להוכיח מהא דמדלגין פסוקי דזמרה כדי להספיק תפילה בציבור

ולכאורה יש להביא ראיה לנידון זה ממש"כ בשו"ע או"ח סי' נ"ב ס"א דמי שנתאחר לבא לבהכ"נ מדלג בפסוקי דזמרה כדי שיספיק להתפלל שמו"ע עם הציבור, ועי"ש סדר הדילוגין. ולכאורה קשה דלמה ידלג פסוד"ז בשביל מצות תפילה בציבור, הא אין מעבירין על המצוות, וע"כ מבואר דמעבירין על מצוה קלה של פסוד"ז בשביל מצוה חמורה של תפילה בציבור. [והיינו עכ"פ בכה"ג דליכא שהות גדול בין ב' המצוות וכמ"ש ביד אליהו וכו"ל].

מיהו לכאורה י"ל דשאני התם דכל עיקר תקנת פסוד"ז הוא לצורך התפילה, וכמו שאמרו בברכות ל"ב א' דלעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל, וכן נראה מדברי הרי"ף שהביא מימרא זו כשהביא חיובא דפסוקי דזמרה בפרק אין עומדין, ולכן שפיר י"ל דידלג פסוד"ז כדי להתפלל עם הציבור.

אולם לא סגי ביישוב זה דהנה יעוי' ברי"ף פרק אין עומדין וכן הוא בטור או"ח סי' נ"א דמבואר מדבריהם דמלבד הטעם בפסוד"ז משום סידור שבחו של מקום קודם התפילה, אית ביה עוד מצוה בפנ"ע, וכדאמרין בשבת ק"ח ב' יהי חלקי מגומרי הלל בכל יום ומוקי לה בפסוקי דזמרה, ומבואר דהוי תקנה בפנ"ע של אמירת פסוד"ז בכל יום מדין אמירת הלל, ומה"ט כ' הפוסקים דאף מי שלא הספיק לומר פסוד"ז קודם התפילה ישלים לאחר התפילה כמובא במ"ב שם, והרי מצד סידור שבחו של מקום קודם התפילה ודאי לא שייך להשלים אחר התפילה, אלא הוא משום המצוה דאמירת הלל בכל יום דהוי מצוה בפנ"ע, וא"כ שוב קשה אמאי מעבירין על מצוה זו בשביל מצות תפילה בציבור, אע"כ דמעבירין על מצוה קלה בשביל לקיים מצוה חמורה ממנה.

ואפשר לומר דכל כה"ג לא חשיב מעביר על המצוה, כיון שכל פרק הוא שבחו של מקום בפני עצמו וכשסיים פרק אחד אינו חושב מעביר על המצוה

דביחוד אין מעבירין בשביל לקיים מצוה חמורה דשיהוי מצוה לא משהינן דשמוא ימות ולא יוכל לקיים אח"כ המצוה [וכד' הרדב"ז], אבל בציבור כמו בתמידין ומוספין מעבירין כדי לקיים החמורה דאין הציבור מתים. וע"ע שם בשם יד אליהו סי' מ"ב שכ' דאף לדברי הרדב"ז דוקא בכה"ג דיש זמן גדול ביניהם ויש חששות וסיבות שלא יוכל לקיים המצוה אח"כ, אבל ביומא חדא לית לן בה אלא מעבירין המצוה כדי לקיים מצוה חמורה יותר. [וע"ע בשד"ח מערכת ויה"כ פ' סי' א' שדן בזה לענין מי שאינו יכול להתענות צום גדליה ויה"כ פ' אם יעביר על צום גדליה כדי שיתענה ביה"כ פ' וע"ש שהאריך בנידון האחרונים הנ"ל].

נשאלתי במי שמסיבים אצלו הרבה אורחים ומושיטים כוס של קידוש להאורחים, ומנהג דרך ארץ שכל אחד מוסר לחבירו היין ואחר כך נוטל לעצמו, ושמעתי להעיר בזה מחכם אחד שמי שקבל לידי היין תחלה צריך לשנות מיד משום אין מעבירין על המצוות, וכיון שבא לידו מצוה זו אין לו להעבירה ממנו לאחרים.

עוד נסתפקו הלומדים במי שבא לבקר חולה בבית חולים, ואמר לו החולה שיש עוד חולה בבית חולים שהוא מכירו והוא כהן שילך לבקרו תחלה, ונסתפקו אם יקדים לבקר החולה הכהן ויעביר על המצוה שעומד לפניו, ואע"פ שתרוויהו בקור חולים מכל מקום לבקר הכהן תחלה הרי הוא בכלל מצוות וקדשתו לכבדו תחלה, ויש להסתפק אם יעביר על המצוה כדי לקיים מצוות וקדשתו, ויעיון בספר מעדני יו"ט שהאריך בספק זה.

עוד שמעתי להסתפק מי שעומד בתפלה מעוטף בטליתו, וחבירו מבקש ממנו טלית לברכת כהנים, האם צריך לתת לו הטלית, או כיון שהוא מקיים מצוות ציצית אין מעבירין על המצוות כדי לעשות מצוה אחרת. ובספר דעת נוטה על ציצית כתב מרן הגר"ח שיתן טליתו לחבירו לקיים מצוות ואהבת לרעך כמוך.³

יבואר נידון האחרונים אי מעבירין על מצוה קלה כדי לקיים מצוה חמורה

והנה ראשית יש לדון בדיון אין מעבירין על המצוות אם מעבירין על מצוה קלה בשביל לקיים מצוה חמורה, וכבר האריכו רבותינו האחרונים ז"ל, יעוי' בשו"ת הרדב"ז תשו' י"ג שנסאל באדם החבוש בבית האסורים ונתנו לו רשות לצאת יום אחד בשנה, אם יצא למקרא מגילה בפורים או ביה"כ פ' וכו"ל, והשיב כי יצא מיד ביום הראשון שיכול לצאת כדי להתפלל תפילה בציבור, דאין מעבירין על המצוות.

ובשו"ת חכ"צ סי' ק"ו השיב על דבריו דלא שייך האי כללא דאין מעבירין עהמ"צ אלא כשב' המצוות שקולות, אבל אם המצוה הב' יותר חמורה מעבירין על מצוה קלה בשביל לקיים מצוה חמורה, והוכיח כן מהא דאיתא במנחות מ"ט דאבע"ל ציבור שאין להן תמידין ומוספין הי מיניהו קדים, ומפרש לה במוספין דהאינדא ותמידין דלמחר ומבע"ל תדיר ומקודש הי מיניהו קדים, ולכאורה אפילו אי תדיר קודם מ"מ תפול' דאין מעבירין עהמ"צ, אלא ע"כ דלא שייך אין מעבירין אלא בשקולין. וכן הביא שם ממש"כ התה"ד סי' ל"ה (ונפסק ברמ"א או"ח סי' תכ"ו ס"ב) דמתנינן מלקדש הלבנה עד מוצ"ש אם הוא עד י' בחדש כדי לברך כשהוא מבושם ובגדיו נאים, הרי מבואר דמעבירין על המצוה

¹ שמעתי בשם הדברי חיים זצ"ל שהוכיח פעם לאחד שאמר לו שנמנע מלהטיב באיזה עסקנות של מצוה לקבץ כספים עבור יהודי אחד מחמת שטרוד בעבודת ה' לתורה ולתפלה ואינו פנוי לדברים כאלו, ואמר לו הדברי חיים מצינו ויאבק איש עמו ודרשו חז"ל שזהו שרו של עשוי ואצל יוסף נאמר וימצאו איש ודרשו חז"ל זה מלאך גבריאל ומנא להם לחלק אלא כאן שיעקב אבינו ביקש הימנו לברכו השיבו שהגיע זמנו לומר שירה וטרוד הוא מלעשות מבוקשו אך ביוסף ששאלו מה תבקש ועורו למצוא הדרך זה משתתף למלאך מצד הקדושה ומכך ידעו שזה גבריאל, עכ"ד.

² וע"ע בבאר היטב או"ח סי' צ' סק"א שהביא פלוגתת הרדב"ז והחכ"צ הנ"ל, וכ' בשם ספר לקט הקמח דמחלק בזה בין מצוה של ציבור כתמידין ומוספין למצוה דיחיד,

שעומדת לפניו שהרי כיון שסיים פרק אחד מעתה שני המצוות עומדין לפניו בשוה אמירת פסוקי דזמרא אחד ותפלת שמונה עשרה מאידך, ולהכי יעשה מצוה החמורה יותר.

אבל נראה שכל שעוסק במצוות אמירת הלל וכל הפרקים הם הלל אחד, אע"פ שיכול לומר מקצתם, אבל בוודאי הוא חשיב שעוסק באמצע המצוה של אמירת הלל, וחשיב אין מעבירין על המצוה של פסוקי דזמרא כדי להתפלל בעשרה¹.

יבואר דיש להוכיח מהא דמעבירין על תפילה בציבור בשביל קדושה וקדיש

ונראה עוד דיש להוכיח נידון זה ממש"כ בשו"ע או"ח סי' ק"ט ס"א דמי שנתאחר לבא לבהכ"ס ונמצא ציבור מתפללין, אם יכול להתחיל ולגמור קודם שיגיע ש"ץ לקדושה או לקדיש, וה"ה אמן דהקל הקדוש ואמן דשומע תפילה דדין קדיש וקדושה יתפלל עמהם, ואם לאו אל יתפלל עמהם, אא"כ השעה עוברת. והוא מגמ' ברכות כ"א ב'. ולכאורה קשה דכיון דעכשיו עומדת לפניו מצוה תפילה בציבור, למה ימתין בשביל לענות קדיש וקדושה, הא אין מעבירין על המצוות.

ואמנם עי' בבה"ל שם שנסתפק באדם שטבעו להאריך בתפילה ואינו יכול לסיים עד קדושה אם מותר להתחיל עם הציבור אע"פ שלא יספיק קדיש וקדושה, ד"ל דדוקא הכא דלא התחיל להתפלל עם הציבור דבלא"ה אין

זו תפילה בציבור גמורה, לכן אינו דוחה קדיש וקדושה וכמש"כ הפמ"ג, אבל אם מתחיל בשוה אפשר כיון דעתה חל עליו החיוב להתפלל בצבור, וחובב עניית הקדושה לעת עתה אין עליו, אין לו לחוש כלל למה שאח"כ לא יהיה יכול לקיים מצוה דעדיפא מינה, וסיים שם דצריך לעיין בדיון כללי אין מעבירין על המצוה עכ"ד.

וצ"ב דאף אם לא התחיל עם הציבור, נהי דלא הוי תפילת ציבור גמורה, מ"מ סוכ"ס הרי עכשיו יש לפניו תפילה בציבור ואין מעבירין על המצוות של תפלה בציבור העומדת לפניו בשביל מצוות קדושה שאינה עומדת לפניו, ולכאורה מוכח דמעבירין על מצוה קלה בשביל לקיים מצוה חמורה. [אבל אם מתחיל עם הציבור דהוי תפילת ציבור גמורה י"ל דאין קדיש וקדושה עדיפי ממצוות תפילה בציבור]².

יבואר דבמצוה אחת י"ל דלכו"ע מעבירין כדי לקיים מצוה חשובה

אך אפשר דהיכא שב' המצוות הם מענין אחד בזה מעבירין על המצוה שעומדת לפניו כדי לקיים מצוה יותר חשובה, דרך בשתי מצוות אין מעבירין אפי' כדי לקיים מצוה גדולה יותר, אבל בב' מצוות שענינם אחד שפיר מעבירין, ולהכי מדלגין בפסוקי דזמרא כדי להתפלל בעשרה, וכן ממתניין להתפלל שמונה עשרה כדי לומר קדושה, דתרווייהו חדא מצוה היא, וכן בההיא דמנחות לענין תמיד ומוסף כיון דתרווייהו חדא ענינא, מעבירין כדי לקיים מצוה חמורה יותר.

יבואר בדיון תדיר ואין מעבירין על המצוות הי מיניהו עדיף

שבפרשת פינחס עוברים באמצע על פרשת נשא ששם יש את פרשת הנשיאים שקוראין בחנוכה, ובזה שייך לומר הלשון "עמא דבר".

יבואר דמקדימים התפילין לציצית משום אין מעבירין אע"פ שהציצית תדירה כמש"כ הנמק"י

ולכאנ"ו יש להוכיח מטלית ותפילין דאין מעבירין עדיף על התדיר, דהנה לדעת הנמו"י בהלכות תפילין הא דמקדימין להתעטף בציצית קודם לתפילין הוא משום דהטלית תדיר מתפילין, שהרי טלית מצוה גם בשבת ויו"ט ואילו תפילין שהם משום אות אין זמנם בשבת ויו"ט, ובכל זאת הדין הוא שאם קדם והוציא התפילין קודם שהתעטף, התפילין קודם דאין מעבירין על המצוות, ומבואר דאף שהטלית תדיר מ"מ אין מעבירין על המצוות עדיף מתדיר ומניח התפילין קודם.

ועכצ"ל דבקריאת התורה דתרווייהו מצוה אחת מקדימין התדיר אע"פ שפגע בקריאה שאינה תדירה משום ששניהם מצוה אחת הן, אבל במקום ששני מצוות הן אין מעבירין ממצוה שעומדת לפניו כדי לקיים מצוה חמורה שאינה עומדת לפניו, והיינו טעמא משום שהמצוה שעומדת לפניו כשמעביר עליה הרי הוא מבזה מצוותו של מקום, ואין ראוי לבזות המצוה שעומדת לפניו בשביל לקיים מצוה אחרת חשובה יותר שאינה עומדת לפניו, משא"כ כשהם מצוה מעניין אחד כמו קריאת התורה וכדומה אין המצוה מתבזה במה שמעביר עליה כדי לקיים החשובה יותר משום שהיא תדירה, כיון ששניהם מצוה אחת, ואין מחשיב מצוה אחת יותר מחברתה.

המצוה לגמרי ואינו מקיימה, אבל הכא אינו עוזב המצוה כלל, אלא אדרבה הוא מקיימה ומשלימה, רק שמקצר בה לעשותה כעיקר מצוה בדיעבד כדי שישפיק תפילה בציבור. ¹ והנה תמהתי במה שכתב בביאור הלכה סימן רס"ח ס"ז שטוב למהר להתפלל בליל שבת כדי לומר ויכולו עם הציבור בעשרה ולכאורה למה לא כתב למהר תפלתו כל השבוע כדי לומר קדושה בעשרה שהוא מצוה מן התורה שמקיים בזה ונקדשתי בתוך בני ישראל.

ואפשר דבחול שיכול להאריך בבקשת תחנונים שאמרו בגמ' ברכות נ"ד על המאריך בתפלתו מאריכין לו ימיו ושנותיו להכי לא היה ס"ל לקצר בתפלתו אבל בשבת שאינו מתפלל תחנונים שפיר יכול לקצר בתפלתו וצ"ע.

אכן יעויין בחזון איש סוף סימן ל"ח שכתב וז"ל ומש"כ המ"ב למהר התפלה כדי שיאמר ויכולו עם הציבור צ"ע דכיון דעיקר מעלת ריבולו הוא יוצא בתפלה שאומר עם הציבור ואינו אלא הידור בעלמא אחר התפילה ולא הוזכר בגמ' וזמלת המאריך בתפלתו נתבאר בגמ' אין ראוי לקצר בשביל זה, ואפי' ביו"ט אין ראוי לקצר כיון דלא הוזכר בגמ' שיאמר עם הציבור ומיהו מזה דאמר שבת ק"ט אפי' יחיד המתפלל צ"ל ויכולו משמע דציבור עדיף וצ"ע, עכ"ל, ולדבריו שמעלת קדושה הוזכר בגמ' שפיר נכון לקצר כדי לומר קדושה עם הציבור וצ"ע.

והנה נראה להוכיח כן, דהנה בדיון תדיר ואין מעבירין על המצוות, נחלקו בו רבותינו האחרונים מה יעשה דהנה בקריאת התורה בשבת ר"ח חנוכה שקוראים קודם פרשת מקץ ואח"כ קריאת ר"ח ואח"כ של חנוכה משום דתדיר קודם, ואע"פ שפרשת מקץ קוראין רק פעם אחת בשנה מ"מ כיון שקריאת הפרשה קוראין בכל שבת היא נקראת תדירה, ואח"כ ר"ח דהוא תדיר לשל חנוכה.

אמנם הקרבן נתנאל (והביאו הגרע"א) פליג על הרמ"א וכתב דאין מעבירין על המצוות עדיף ממעלת תדיר, והביא ראיה מהגמ' בובחים (דף נ"א ע"א) יעו"ש, ובחזו"א (זבחים סימן ט"ז אות ג') הביא דברי הקרבן נתנאל וכתב דלדברי הקרבן נתנאל אם פגע בשל חנוכה אין צריך לגלול לשל ר"ח, ועמא דבר לגלול עכ"ל, ומש"כ דעמא דבר לגלול היינו דמקדימין התדיר לדיון דאין מעבירין וגוללין לשל ר"ח שהוא התדיר. והנה הלשון עמא דבר שייך במנהג תמיד, ובב' ס"ת אין שייך לשון זה שהוא רק בהיכי תימצוי שטעו ולקחו הס"ת דחנוכה ואין שייך לשון מנהג בדבר טעות, אלא המנהג שייך במקום שיש ס"ת אחד שקורין בו פרשת מקץ ואח"כ גוללין לקריאת ר"ח (שהוא בפרשת פינחס) ואח"כ גוללין לקריאה של חנוכה (שהוא בפרשת נשא), ולעולם כשגוללין מפרשת מקץ לר"ח

² יעויין בחזון איש ויחזקאל שבת פ"א ה"ה שכתב לבאר אמאי אין בעוסק בתורה פטור של עוסק במצוה פטור מן המצוה, וכתב דבכל עוסק במצוה שפטור מן המצוה היינו דוקא כשהוא עוסק עתה במצוה שכבר התחיל בה מקודם והעסק בה נמשך גם עכשיו, ובבה"ג ילפינן מן "ובלכתך בדרך" בלכת דידך הוא דמחייבת הא בלכת דמצוה פטירת משא"כ בתלמוד תורה הלא כל שעה שהוא לומד היא מצוה בפני עצמה נמצא כי בכל רגע שהוא לומד הוא מתחיל אז בעסק מצוה ת"ת ולכן ל"ש כאן עוסק במצוה פטור מן המצוה עכ"ד. וזוה ביאורו מש"כ רש"י בסוכה דף כ"ה ע"א דבהולך ללמוד תורה איכא פטור דעוסק במצוה, הרי העוסק בתורה חייב לקיים כל המצוות, ויעויין באור שו"ת פ"א מת"ת ה"ב מש"כ בזה, אבל למה שנתבאר בחזון איש ויחזקאל נראה דהתם קעסיק בהליכה ללמוד וחדא מצוה היא, ושפיר הוי עוסק במצוה ופטור מן המצוה.

³ ובני יקרי הגאון ר' יעקב שליט"א אמר בזה ד"ל דהמדלג פסוד"ז לא חשיב מעביר על המצוה כלל, דנראה פשוט דלא חשבינן כל מזמור ומזמור כמצוה בפני"ע, אלא מצוה אחת היא של אמירת פסוקי דזמרה, וא"כ נהי דלכתחילה יש לומר כל הפסוד"ז, מ"מ כיון דבדיעבד סגי בברוך שאמר אשרי וישתבח [ולשיטת רש"י גם ב' הללו-קה דהללו את ה' מן השמים והללו קל בחדשן], הלכך שפיר י"ל דידלג פסוד"ז ויקיים עיקר המצוה של פסוד"ז, כדי שישפיק גם תפילה בציבור, דלא חשיב מעביר על המצוה אלא כשעוב

יבואר שיטת החכם צבי שכתב בדמיון אחת מעבירין על המצוות כדי

לקיימה בהידור

וכיסוד הדברים מבואר כבר בתשוב' חכ"צ שם, דיעו"ש בסו"ד שכ' דלכאורה מצינו תלמוד ערוך כדברי הרדב"ז, דאיתא במו"ק ט' א' רבי יונתן בן עסמי ורבי יהודה בן גרים תנו פרשת נדרים בי רבי שמעון בן יוחי וכו' אשכחנהו דקא רמו קראי אהדי כתיב פלם מעגל רגלך וכל דרכיך יכונן, וכתיב אורח חיים פן תפלט, [פרש"י: פלם מעגל רגלך - כלומר שקול מצוות ועיין בהן איזו מצוה גדולה ועשה הגדולה, וכתיב אורח חיים פן תפלט דמשמע כל מצוה שתבא לידך עשה אותה בין גדולה בין קטנה, ואל תניח קטנה מפני הגדולה]. לא קשיא כאן במצוה שאפשר לעשותה על ידי אחרים, כאן במצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים. פרש"י מצוה שאפשר לעשותה על ידי אחרים תפלט, שתעשה אתה הגדולה,

יבואר אם לתת לחבירו לשתות תחלה או לשתות תחלה כדי שלא להעביר על המצוה

אפילו שהיא קלה יותר, או דהמצוה החמורה חשובה יותר ומעבירין על המצוה הקלה כדי להגיע למצוה החמורה.

יבואר דלתת לאחר לשתות מן הכוס אין בזה משום מעביר על המצוה דהמצוה היא שהכוס ישתה וגם סו"ס נותן לאחר שיקיים מצוה זו

אמנם יש לומר דאפילו אם אין מעבירין על מצוה קלה כדי לקיים מצוה חשובה יותר הכא צריך להקדים ליתן לחבירו לשתות היין, ד"ל דחשיבי כמצוה אחת, ואע"פ דלגבי ידידה הו"ל כב' מצוות חלוקות [דהיינו מצות שתית כוס של ברכה ידידה, ומצות ואהבת לרעך כמוך וכבוד הבריות ליתן לחבירו], מ"מ י"ל דעיקר מצות שתית כוס של ברכה הוא מצוה בהכוס שישתה, וכמבואר ברש"י עירובין מ' ב' דיסוד הדין דהמברך צריך שיטעום הוא משום דהוי גנאי לכוס של ברכה אם אין שותין ממנו, והכ"נ י"ל דאף המצוה מן המובחר שיטעמו כולם מן הכוס, עיקר המצוה הוא בהכוס שישתה, אלא דמצוה מן המובחר שישתה הכוס ע"י כולם וישתתפו כולם במצוה זו, וא"כ נמצא דהוי כמצוה אחת, דבין אם הוא שותה או חבירו שותה מתקיים אותה המצוה, דסוכ"ס מתקיים המצוה דשתית הכוס, ולהכי י"ל שיעביר על שתית עצמו ויתן לחבירו לשתות, דבכה"ג ודאי מעבירין כדי שיקיים ג"כ כבוד חבירו.

ואפשר עוד, דאפילו נימא דבנידוד חשיב כב' מצוות חלוקות [כיון דלגבי ידידה הו"ל ב' מצוות חלוקות], מ"מ י"ל דלא שייך הכא האיסור דאין מעבירין עהמ"צ, דעיקר האיסור בזה הוא משום דהוי ולול במצוה שעובר עליה בשביל לקיים מצוה אחרת וכנ"ל, אבל הכא דהוא נותן לחבירו לשתות הכוס, נהי דהוא אינו מקיים בזה מצות שתית, מ"מ סוכ"ס כיון דחבירו מקיים מצות שתית הכוס, הרי אין כאן ולול במצות שתית הכוס שהרי נותנו לחבירו שישתהו להכוס, וא"כ בזה אמרי' דעדיף שיתן לחבירו ויעשה המצוה החשובה יותר.

יבואר אם המעוטף בציצית צריך ליתנו לחבירו כדי שיוכל לשאת את כפיו

בציצית אינו פטור מן המצוה שהרי אינו חשוב עוסק במצוה אלא רק מקיים מצוה, אבל לכא' אם המצוה האחרת תבטלנו ממצוותו שפיר חשיב לענין זה שהוא עוסק במצוה ופטור מן המצוה, אכן בספר דעת נוטה על ציצית כתבו בשם מרן הגר"ח שליט"א שיתן טליתו לחבירו לקיים מצוות ואהבת לרעך כמוך. אבל יש לדון במקום שעומד להתעטף בציצית וחבירו מבקש ממנו הטלית כדי לקיים בו ברכת כהנים דבזה יש להסתפק אם צריך לתת לו משום מצוות ואהבת לרעך כמוך דרמאי עליה, או מאחר וכבר עמד לקיים מצוות ציצית שעומדת לפניו והחזיק בה אפשר דאין מעבירין על המצוות, וצ"ע.

יבואר אם משום מצוות שבין אדם לחבירו דחינן מצוות אין מעבירין של מצוות בין אדם למקום

וידידי הגאון ר' ישראל אדלשטיין שליט"א העיר דלכא' מצוות ואהבת לרעך כמוך נדחית מפני כל המצוות, שהרי לא דחינן איסורא מקמי ממונא,

והנה בנדון הראשון אם צריך לשתות תחלה הכוס של ברכה משום אין מעבירין על המצוות, לכאורה נראה דיש לדון הרבה בזה, דהנה מה שנותן לחבירו תחלה הוא מקיים בזה מצוות ואהבת לרעך כמוך, וכמש"כ הרמב"ם פרק ו' מהל' דעות ה"ג וז"ל מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו שנאמר ואהבת לרעך כמוך, לפיכך צריך לספר בשבחו ולחוס על ממונו כאשר הוא חס על ממונו עצמו ורוצה בכבוד עצמו, עכ"ל.

ומבואר דמה שצריך לכבד חבירו הוא בכלל מצוות ואהבת לרעך כמוך, וא"כ כשמכבד את חבירו ליתן לו קודם לשתות מן היין הוא מקיים בזה מ"ע דאורייתא של ואהבת לרעך כמוך, וא"כ נמצא שעומד לפניו ב' מצוות אחת של שתיית היין שהיא רק מצוה דרבנן, ואחת מצוה לכבד את חבירו וליתן לו קודם לשתות מן היין שהיא מ"ע דאורייתא, ולכאורה הדין נותן שצריך להקדים את המצוה דאורייתא וליתן לחבירו לשתות מן היין ואח"כ ישתה הוא מן היין ויקיים את המצוה דרבנן של שתיית היין.

אכן נראה דזה אינו, דהא הכא הרי שני המצוות עומדין לפניו בשוה או לשתות את היין או לכבד את חבירו, שהרי הכוס בידו ויכול לקיים בו אחת משני מצוות או לתת לחבירו או לקחתו לעצמו ואינו מעביר על האחד יותר מחבירו, וא"כ בזה בוודאי יעדיף לעשות מצוה של תורה מאשר מצוה בעלמא שאינה אפי' מצוה מדבריהם.

אמנם אם כבר הגיש הכוס לפיו, ושוב חישב לתת לחבירו, בזה יש לדון שלא יעבירו מלפניו כדי שלא יעביר על המצוה, דבכה"ג אין ב' המצוות עומדות לפניו בשוה, דהמצוה של שתיית היין קרובה אליו טפי, אמנם כל זה תלוי במשנ"ת כמי שיש לפניו מצוה קלה ויכול לקיים מצוה חמורה לאחר זמן, אם משום אין מעבירין על המצוות אמרי' דיקיים את המצוה העומדת לפניו

והנה בנדון שנסתפקתי כמי שמעוטף בציצית האם לתת לאחר שצריך לו ולקיים מצוות ואהבת לרעך כמוך, או לא יעביר על המצוה שעוסק בו לקיים מצוה אחרת אפי' שהיא חמורה יותר, לכאורה הרי בשני מצוות אמרינן דאין מעבירין על המצוה כדי לקיים החמורה יותר, ובפרט דהכא אין המצוה של ואהבת לרעך כמוך חמורה יותר ממצוות ציצית, דתרווייהו מצוות דאורייתא, מהיכי תיתי דיעביר על המצוה שעומדת לפניו.

ואין לומר שמצוות ציצית אינו מחוייב בה שהרי אינו חייב ללבוש טלית של ד' כנפות ולהכי עדיף שיעשה המצוה שמחוייב בה להתחסד עם חבירו, דזה אינו, דהא כשהוא לובש את הבגד של ד' כנפות שפיר מחוייב בציצית, ולמה יעביר מהמצוה שעומדת לפניו כדי לקיים אחרת.

ועוד נראה דבאמת דהכא שהוא מעוטף כבר בציצית אין זה נוגע כלל לדינא דאין מעבירין על המצוות, משום דכיון שהוא כבר עוסק במצוה של ציצית הוא פטור מן המצוה, כדין כל עוסק במצוה שפטור מן המצוה, ואע"פ שהמעוטף

¹ ויסוד הסברה לחלק בין ב' מצוות למצוה אחת, מצינו ב' התוס' בזבחים נ"א א' ד"ה אשר פתח שהק' אמאי אצטריך קרא גבי חטאות הפנימיות דשפיכת שיריים ביסוד מערבי תפול משום דאין מעבירין על המצוות דפגע ברישא ביסוד מערבי, ות"י דלא שייך אין מעבירין על המצוות אלא כשיש שתי מצוות לפניו כגון דישון מזבח הפנימי ומנורה, אבל לקבוע מקום לשפיכת שיריים לא קבעין מהאי טעמא אי לאו דגלי קרא

וכתב הרמב"ן בבבא מציעא דף ל' דהטעם בזה משום דצריך חבירו למחול על רצונו כדי שיתקיים מצוות המקום, וא"כ מהאי טעמא י"ל דהכי נמי יקדים לקיים מצוותו ולא יקדים מצוות ואהבת לרעה כמוך.

ועוד העיר הגאון שליט"א דלכא' אסור להפסיק בין ברכה לשתיית הכוס בקיום מצוות ואהבת לרעה כמוך, דהגע עצמך וכי המבורך ברכת הנהנין ואחד מבקש מומו שיעשה לו טובה יהיה מותר לו להפסיק בין הברכה לאכילה,

יבואר אם המעוטף בציצית צריך ליתנו לחבירו כדי שיוכל לשאת את כפיו

והנה בנדון אם אין מעבירין על החולה שפגש בו כדי לבקר חולה כהן שנמצא בחדר הסמוך לו לכאורה כיון שמצוה אחת היא שתרוויחו הוא מצוות ביקור חולים בזה מסקינן שמעביר על המצוה כדי לעשות המצוה החשובה יותר ולכן יבקר הכהן קודם כדי לקיים מצוות וקדשתו ואחר כך יבקר החולה הראשון.

יבואר ראייה מהמג"א דמעבירין על המצוות כדי לעשות מצוה חמורה יותר

והעירני ש"ב ידידי הגאון ר' משה מייט שליט"א דהנה במג"א ס' רע"א סוף ס"ק א' כתב וז"ל ודע דהקידוש ב"ט הוא דרבנן כמ"ש המ"מ פכ"ט, מ"מ יש לו כל דין קידוש של שבת, ואם אין לו אלא כוס א', של שבת קודם, עכ"ל. **ובפמ"ג** באשל אברהם שם ס"ק א' כתב וז"ל ומה שכתב אם אין לו אלא כוס אחד, שבת, של שבת קודם, איכא לעיונא ביה, דאם יום טוב במוצאי שבת פשיטא דלא ימתין, ומצוה הבא לידו ראשונה עושה אותה, ואם לומר דיום טוב ערב שבת אפילו הכי ממתין על של שבת דהוה דבר תורה על היין אם יש לו, כמו שכתב הרא"ש וכמו שהבאתי בסימן רס"ט [משבחות זהב] מזה, מכל מקום אימא דמצוה דרבנן דהאידינא עדיף, והא דאין שום מצוה דבר תורה נדחית מפני "דרבנן" היינו בהגיע זמן שניהם, עכ"ל, ומבואר שנסתפק בספק הנ"ל האם אין מעבירין על מצוה דרבנן משום מצוה של תורה העומדת לבוא אחר זמן. **ואפשר** דטעמא דהמג"א דקדוש שבת וקדוש יו"ט בני חדא בקתא ניהו, דהיינו תרוויחו מעניין אחד של מצוה לקדש היום על היין, ולהכי אינו לזול במצוה אחת כלפי חבירו, ולהכי שפיר מעבירין כדי לקיים מצוות קידוש של שבת וצ"ע.

בענין אם איסורא דאין מעבירין על המצוות הוא בקום ועשה או בשוא"ת

השניה יש בזה גנאי למצוה הראשונה שהעדיף את המצוה השניה, וא"כ הוי איסור בקום ועשה, דהאיסור הוא ע"י מעשה, במה שמתחיל במצוה השניה, ולפ"ז אפילו אם היה בזה גנאי גדול במה שמניח תפילין קודם הטלית לא היה דוחה את האיסור של אין מעבירין על המצוות, דהא בקום ועשה אמרי' דאין חכמה ואין תבונה כנגד ד'.

אך מדברי הביאור"ל דהתיר במקום גנאי גדול להעביר על המצוות מבואר דנקט בפשיטות דהך איסורא דאין מעבירין על המצוות הוא בשב ואל תעשה, ולהכי אמרי' דכבוד הבריות דוחה איסור זה.

וצ"ל דס"ל להביאור"ל דיסוד האיסור של אין מעבירין על המצוות הוא כמ"ש רש"י במגילה דף ו' ע"ב וז"ל משבא לידי אקדים לעשות, דהכי תניא במכילתא ושמרתם את המצוות אם באת מצוה לידך אל תחמיצנה, עכ"ל, וכ"כ ביומא דף ל"ג ע"א הפוגע במצוה לא יעבור ממנה, ונפקא לן במכילתא מושמרתם את המצוות, קרי ביה את המצוות לא תמתין לה שתחמיץ ותיישן, עכ"ל. ומבואר דיסוד האיסור הוא מהלכות קדימה, דהמצוה שבאה לידו ראשונה צריך לקיימה קודם, וא"כ אין האיסור במה שמקיים את המצוה השניה, אלא במה שאינו מקיים את המצוה הראשונה תחילה, ולפ"ז ודאי דהוי איסור רק בשב ואל תעשה, ולהכי היכא דאיכא גנאי גדול דוחה כבוד הבריות איסור זה.

יבואר האם לילך לדבר הרשות ג"כ אסור משום דינא דאין מעבירין על המצוות

וי"ל ע' האם רק לעזוב את המצוה וליילך למצוה אחרת אסור משום אין מעבירין על המצוות, או דגם לילך לדבר הרשות אסור משום אין מעבירין על המצוות, ולכא' זה תלוי בנידון הנ"ל בנדר איסורא דאין מעבירין וכו', דאם יסוד האיסור הוא מדינא דמצוה הבאה לידך אל תחמיצנה כמ"ש רש"י א"כ גם לדבר הרשות אסור לילך מהאי טעמא, אך אם יסוד האיסור הוא שגורם בזיון למצוה הראשונה, שמעדיף את המצוה השניה על פני המצוה הראשונה יש מקום לומר

בשו"ע בס' כ"ה ס"א כתב דקודם לובש הטלית ואח"כ מניח תפילין, ומקורו בנמוק"י, ושם כתב ב' טעמים, חדא משום מעלין בקודש דתפילין קדושות יותר מהטלית, ועוד דמצוות ציצית היא תדירה יותר מתפילין. וכ' השו"ע דאם עבר ולקח את התפילין קודם, ניח את התפילין משום דאין מעבירין על המצוות.

ובביאור הלכה שם (סוד"ה שלא יניחו) מסתפק אם אירע לו כן כשהוא יושב בבהכ"נ ברבים, ואם יניח תפילין קודם הטלית יתבייש ע"י, האם יש להקל בזה שיעזוב את התפילין אחרי דמוסיק בנ"א בכלל ס"ח וכן משמע מהפמ"ג במ"ז סק"ה דדינא דאין מעבירין על המצוות הוא ד"ת, וכבר פסק בשו"ע לעיל סוף סימן י"ג בהג"ה דד"ת אין נדחה מפני כבוד הבריות בכל גווני, אם לא בגנאי גדול, ולישב בלי טלית אפילו זמן ארוך ס"ל להרמ"א דהוא רק גנאי קטן כמ"ש המ"א שם, וכ"ש כאן שהוא על רגעים אחדים עד שיניח המ"ג, ואעפ"כ צ"ע עכ"ד. ומבואר בביאור הלכה דאם היה בזה גנאי גדול היה מתיר לו לעבור על המצוה ולעזוב את התפילין וליקח את הטלית, ומשום גדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת שבתורה, אך מספקא ליה אם יש בזה גנאי גדול כ"כ, דלא התירו מפני כבוד הבריות רק במקום גנאי גדול.

ולכא'ו יש מקום לדון בדברי הביאור"ל, דהנה בגמ' בברכות דף י"ט ע"ב מבואר דהא דכבוד הבריות דוחה ל"ת שבתורה הוא רק בשב ואל תעשה, אבל בקום ועשה אין דוחה אפילו במקום גנאי גדול, דאין חכמה ואין תבונה ואין עצה לגדל ד', ולכך אמרו שם דהמוצא כלאים בבגדו פושטן אפילו בשוק.

יב' האם איסורא דאין מעבירין על המצוות הוא בקום ועשה או בשוא"ת

מעתי יש לדון היכא נדייניה לדינא דאין מעבירין על המצוות, האם חשיב איסור בקום ועשה, או בשב ואל תעשה, דהנה בפשוטו יסוד האיסור דאין מעבירין על המצוות הוא, דכשעזב את המצוה הראשונה והולך למצוה

דרך כשהולך למצוה אחרת איכא בזיון למצוה הראשונה אך כשהולך לדבר הרשות ליכא בזיון כ"כ, דהא ודאי דדבר הרשות לא חשיב כלום, ואינו מראה במה שהולך לדבר הרשות דהוא יותר חשוב. **וממוש"ב** בשו"ת חכם צבי ס' ק"ו לחלק דבמצוה אחת שיש בה ב' דברים ליכא משום אין מעבירין על המצוות, ולכאן זהו רק אם נימא דיסוד

בעניין מצוות חסד עד כמה חייב לעשות רצונו של חבריו

יש לעיין עד כמה חייב להשתדל לעשות רצון חבריו, וכי כל מי שמבקש ממנו לבוא לשמחתו חייב לבוא להשתתף בשמחתו, והרי כל אחד ישמח כשמשתתפים בשמחתו, וכי אין גבול למה שהאדם צריך לעשות עבור חבריו.

ובשערי תשובה לרבינו יונה שער ג' אות י"ג כתב וז"ל ויש במצוות עשה מן החמורות שאין המון העם נוהגים בהן, וכו' וכן גמילות חסדים שהיא מצוות עשה, שנאמר (שמות יח, כ) 'והודעת להם את הדרך ילכו בה' - זו גמילות חסדים (בבא מציעא ב. ל). ואמרו (סוכה מט ב) גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה, שהצדקה לעניים וגמילות חסדים בין לעניים בין לעשירים. על כן אמרו (אבות ריש פרק א') על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים. והנה הצדקה כממונו וגמילות חסדים בין בגופו בין בממונו, כי חייב אדם לטרוח בדרישת טוב לעמו ולשקוד בעמל נפשו על תקנת חבריו אם דל ואם עשיר, וזאת מן החמורות וזמן העקרים הנדרשים מן האדם, שנאמר (מכ"ה, ח) 'הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד', עכ"ל.

וכן כתב הרמב"ם פ"ו מהל' דעות ה"ג וז"ל מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו שנאמר ואהבת לרעך כמוך, לפיכך צריך לספר בשבחיו ולחוס על ממונו כאשר הוא חס על ממונו עצמו ורוצה בכבוד עצמו, עכ"ל, ומבואר דמה שצריך לכבד חבריו הוא בכלל מצוות ואהבת לרעך כמוך, ונראה שלכבד חבריו ולספר בשבחיו אינו צרכו הגמור, ומ"מ הרמב"ם כתב דחייב בזה דהוה בכלל מצוות ואהבת לרעך כמוך.¹

והעירוני ממוש"ב החפץ חיים באהבת חסד נתיב החסד ח"א פ"א אות ז' שכתב שם דמצוה להשאיל כלים לחבריו שהוא ממצוות חסד, וכתב שם וז"ל ואין להקשות אי"כ דמצוה להשאיל כלי לכל אדם לפי מה שכתבנו בריש הסעיף יהיה כל שואל כלי פטור מאונס דהא המשאל נהנה משום פרוטה דרב יוסף [היינו אי איתרמי ליה

בביאור הלכה בס' תקפ"ח הביא חידוש לדינא בשם המטה אפרים דאסור לקיים מצוה במבואות המטונפים או כשאין גופו נקי, דכתב המטה אפרים וז"ל נראה שאם התחיל לתקוע זמרים שותתין על ברכיו פוסק עד שיכלו המים וחזר לתקוע מראש להלן על הסדר, ואם תקע בשעה שהמים היו שותתין או אפילו מצא צואה במקומו יצא, ומ"מ יש לו לחזור ולתקוע בלי ברכה עכ"ל, ומבואר דס"ל להמטה אפרים דלקיים מצוה כשאין גופו נקי הרי הוא דומה לקורא ק"ש כשאין גופו נקי, דכמו שאסור לקרות ק"ש כשאין גופו נקי ה"נ אסור לקיים מצוה כשאין גופו נקי.

ויעו"ש בביאור הלכה שביאר בזה מוש"ב המג"א דשהה מחמת אונס בתקיעת שופר כדי לגמור את כולה חוזר לראש, והוקשה לו הרי אונס שחוזר לראש אינו אלא כשהוא אינו ראוי לקרוא מחמת המקום או מחמת שהוא אינו ראוי לקריאה, ובשופר הרי אפשר לקיים המצוה בכל גוונא, והוכיח מזה דאסור לתקוע בשופר במקום מטונף. **ובטעמא** דמילתא כתב הביאה"ל ב' טעמים, א' כיון דק"ל דמצוות צריכות כונה וא"כ בשעה שמקיים מצוה צריך למיין לצאת ידי המצוה שציונו השי", וזה גופא ג"כ חשיב כדברי תורה ולא גרע מהרהור בד"ת, והרי הרהור בדברי תורה אסור במבואות המטונפים. ב' דבשעה שמקיים מצוה בפועל הוא עבודה, ואין לעשות עבודת ד' דרך בזיון, דהוא בכלל ביוה מצוה. וגדולה מזו אמרו בר"ה דף ל"ג דאסור לצחצח שופר של ר"ה במי רגלים מפני הכבוד אע"פ שהוא רק הכשר מצוה, וכ"ש המצוה עצמה שאסור לקיים כשאין גופו נקי, עכ"ד.

ולכאן קשה לטעם הא' של הביאה"ל דהא דאסור לקיים מצוה כשאין גופו נקי הוא משום דהמונה לצאת ידי המצוה חשיב כהרהור בדברי תורה, דלפ"ז יהיה אסור לקיים מצוה קודם ברכת התורה לדעת הגר"א דס"ל דאף הרהור בדברי תורה צריך ברכת התורה.

העירוני ידידי הגאון ר' משה מייט שליט"א שאם פגע בתפילין תחלה ורוצה להתעטף בעציצת תחלה יכול להחליט שאינו מניח תפילין עתה אלא לאחר זמן וא"כ אינו חשוב מעביר על המצוה שהרי בדבר הרשות יכול להעביר על המצוה וא"כ אם יחליט שאינו מניח תפילין אלא עציצת שפיר יוכל להעביר על המצוה אבל מקום בוודאי עובר על מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה אלא שבוה אינו חשוב כמזלזל במצוה הבאה לידו וצ"ע.

¹ בעמק ברכה הלכות דרך ארץ תמה במה שכתב רבינו יונה באבות פ"ב מ"י ר"א אומר יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך וכתב רבינו יונה הלכות דרך ארץ שנו כאן לחזר אחר כבוד חברו ויחפז כי יכבדוהו כאשר חפץ בכבוד עצמו והוא מדרך המוסר עכ"ל לענ"ד

האיסור דאין מעבירין וכו' הוא משום בזיון המצוה הראשונה דבזה י"ל דהיכא שהוא מצוה אחת אין זה בזיון שעזוב את מה שהתחיל כיון שהכל הוא מצוה אחת, אבל לפי המבואר ברש"י דיסוד האיסור של אין מעבירין וכו' הוא משום מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה לכאן' גם באותו מצוה שייך דינא דאין מעבירין וכו' דמ"מ הוא משתתה במצוה.²

למיתב ריפתא לעניא] ואין כל הנאה של שואל דיהיה חייב באונסין, וכעין מה שכתב הר"ן בתשובה סימן ט"ט לענין משאיל ספר לחבירו, והובא בחו"מ סימן ע"ב בש"ך סק"ב ט, י"ל דלאו מצוה גמורה היא כמו במשאיל ספר לחבירו עכ"ל, ויעו"ש שהקשה עוד ממשאיל לעני ומה שכתב בזה, ועכ"פ כתב שאינו מצוה גמורה שיפטר בשבילה ממצוה אחרת, וצ"ע הרי עוסק במצוות ואהבת לרעך כמוך.

ועכ"פ כתב שלחשאל לחבירו הוא מצוה אע"פ שאינו אלא רצון חבריו, והוא מצוה להשאילו ממדת החסד, אבל כתב שאינו מצוה גמורה, אך נראה לכאורה שאין עשיית רצון חבריו חיוב ממדת החסד אבל מצוה איכא.

אמנם שמעתי מהגאון ר' משה שפירא זצ"ל שאמר ששמעו מרבתי"ש שאם ישפילו אדם בעיני עצמו כ"כ עד שלא ישאר לו אפי' מעט כבוד איש כזה לא יוכל להיות יותר, משום שללא כבוד אין אדם יכול להיות, כי הכבוד הוא הדבר שמצדק בין הנשמה לגוף, ובני אדם שעברו השפלות קשות הצליחו לשרוד רק בגלל שבזו כלל לבם את אלה שהשפילו אותם ולא החשיבו אותם כבני אדם עכ"ל.

וא"כ נמצא לפ"ז דכל המכבד את חבריו נותן לו חיים, שכשהאדם מעריך את עצמו ויודע כוחותיו, על ידי זה הוא יכול לנצל כוחותיו, שהרי אם ללא כבוד האדם מת א"כ כשמקבל כבוד הרי הוא נותן לו חיים, וכמובן שידע שכל מה שיש לו אינו אלא מחסדיו יתברך, ולית ליה מגרמיה כלום.

מרגלא בפומא של הגאון האדיר ר' אברהם גנחובסקי זצ"ל שרבי חיים עוזר מזילנא בעל ה"אחיעזר", הרבה בגמילות חסדים, נכנס אדם לביתו ובפיו בקשת חסד מורכבת, קשה ומסובבת שבעטייה יכול היה להיגרס נזק לרבותו בוילנא, למרות הסיכון, הגאון השיב לו כי יפעל למענו ויעזור. הרבנית נכנסה לחדר ותממה האם אין שיעור וגבול לחסד הצדק איתך אמר לה, אכן יש גבול לחסד, אבל אולי תוכלי לומר לי היכן הגבול המדויק.

בענין קיום מצוה כשאין גופו נקי וקודם ברכת התורה

ובאמת בכיכורי יעקב סי' תרמ"ד סוף סק"א כתב דקודם נטילת לולב יברך ברכת התורה, אך לא פירש טעמו, ואפשר דהוא משום דס"ל כמ"ש הביאה"ל דהכוונה למצוה חשיב כהרהור בד"ת, וס"ל דמהאי טעמא נמי אסור לקיים מצוה קודם ברכה, ולכך כתב דקודם שיטול הלולב יברך ברכת התורה.

והנה בעיקר הדין אם הרהור בדברי תורה חייב בברכת התורה, הנה דעת השו"ע בס' מ"ז ס"ד דאין מברך ברכת התורה על הרהור, וביאר הב"י בשם האגור דהטעם בזה הוא משום דקימ"ל דהרהור לאו כדיבור דמי, אך הגר"א שם פליג ע"ז, וכתב דהברכה היא על המצוה וא"כ אע"פ שהרהור לאו כדיבור מ"מ גם בהרהור יש מצוה, דהא כתיב והגית בו יומם ולילה, ולשון והגית הוא בלב כמו שאמר והגיון לבי, וע"כ דהמצוה היא גם בהרהור, ולכך צריך לברך גם על הרהור.

יבואר דעת השו"ע והגר"א בטעמא דנשים מברכות ברכת התורה

ונראה דהשו"ע והגר"א אולי לטעמייהו, דהנה בשו"ע בסוף ס' מ"ז כתב דנשים מברכות ברכת התורה, ובכ"ז הביא כן בשם האגור, וביאר שם דאע"פ שאין נשים חייבות בתלמוד תורה מ"מ כיון שהנשים חייבות ללמוד את הדינים השייכים להם צריכים הם לברך ע"ז ברכות התורה. והגר"א בבאורו תמה ע"ז וכתב דדבריהם דחיוין מכמה פנים, וקרא צווח ולמדתם את בניכם ולא בנותיכם היאך תאמר וצונו, ונתן לנו, אלא העיקר ע"פ מ"ש תוספות ויש"פ דנשים מברכות על כל מ"ע שהז"ג, עכ"ד. אך השו"ע אין יכול לפרש דמהאי טעמא נשים מברכות ברכת התורה, דהא איהו ס"ל דאין נשים מברכות על מצוות עשה שהז"ג, ולכך פירש כמ"ש האגור דהם מברכות על הדינים שהם חייבות ללמוד. אך הגר"א תמה ע"ז דהא מקרא צווח דנשים פטורות מתלמוד תורה, וצ"ב דעת השו"ע.

אינו מובן למה לא יהא זה חיוב מן התורה ובכלל ואהבת לרעך כמוך כמוך ממש וכן מבואר להדיא ברמב"ם פ"ו מה' דעות ה"ג מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו שנא' ואהבת לרעך כמוך לפיכך צריך לספר בשבחיו ולחוס על ממונו כאשר הוא חס על ממונו עצמו ורוצה בכבוד עצמו עכ"ל הרי מפורש שחייב להיות רוצה בכבוד חברו כמו שהוא רוצה בכבוד עצמו לפיכך חייב מן התורה לספר בשבח חברו כדי להרבות בכבודו עכ"ל.

² ובספר בינת המדות כתב ששמע מהגאון הג"ל שאמר ששמע דבר זה מראש ישיבת חברון הגר"א סרנא זצ"ל בשם הסבא מסלובודקא זצ"ל.

ובחידושי מרן ר"ז הלוי בהל' ברכות (עמ' 10 ד"ה והנה) ביאר בשם אביו מרן הגר"ה, דברכת התורה אין הברכה על קיום המצוה של ת"ת, רק שהוא דין בפ"ע בתורה בעי ברכה, וכדילפינן לה בברכות דף כ"א מקרא דכי שם ד' אקרא וגו', א"כ אין זה דין שייך להמצוה כלל, רק להתורה עצמה טעונה ברכה, ונשים פטורות רק מהמצוה של ת"ת, אבל אין מופקעות מעצם החפצא של ת"ת, ולימודם היו בכלל ת"ת, ושפיר יש להם לברך על לימודם, כיון דלא אתינן ע"ז מכת לתא דקיום מצוה כלל עכ"ל.

ויש להוסיף בזה, דהנה במהרש"א בברכות שם ביאר הא דמשמע בקרא דכי שם ד' אקרא הבו גודל וגו' דצריך לברך ברכת התורה, וכתב מצאתי כתוב דהכי משמע ליה ברכת התורה כי שם ד' אקרא, דהיינו כשאני קורא בתורה שהיא כולה שמות של הקדוש ברוך הוא, שכל התורה באותיותיה היא שמותיו של הקדוש ברוך הוא כדאיתא במדרשות, עכ"ד. ומבואר לפ"ז דאין הברכה על קיום המצוה של ת"ת, אלא דכשואמר דברי תורה הרי הוא כמזכיר שמותיו של הקב"ה, דכל התורה היא שמותיו של הקב"ה, וכשמזכיר את שמותיו של הקב"ה צריך לברך, דהכי כתיב "כי שם ד' אקרא" היינו כשקורא את שמותיו של ד' אז "הבו גודל לאלוקינו" היינו לברך ברכה, והוא כמשנ"ת מהגר"ח.

ולפ"ז יש לבאר הא דבגמ' בברכות דף י"א ע"ב פליגי אמוראי האם על כל תלמוד תורה צריך לברך, דרב הונא אמר למקרא צריך לברך ולמדרש אינו צריך לברך, ורבי אלעזר אמר למקרא ולמדרש צריך לברך למשנה אינו צריך לברך, ורבי יוחנן אמר אף למשנה נמי צריך לברך אבל לתלמוד אינו צריך לברך, ורבא אמר אף לתלמוד צריך לברך. והכי קימ"ל כמ"ש בשו"ע בס' מ"ז ס"ב דצריך לברך בין למקרא בין למשנה בין לגמרא, ובהגה שם הוסיף דגם למדרש צריך לברך. וצ"ב במאי פליגי, הא ודאי דכו"ע מודה דבין במקרא ובין במשנה ובין בגמרא ובמדרש מקיים מצוות ת"ת, דהא תורה ניהו, ואמאי אין כו"ע מודה דמברכים ע"ז ברכת התורה.

אך לדברי המהרש"א י"ל דהפלוגתא היא האם בכל תורה יש את שמותיו של הקב"ה, או דרך במקרא חשיב דיש שם שמותיו של הקב"ה, או גם במשנה, וכן האם בגמרא או במדרש חשיב דאיכא שמותיו של הקב"ה, דהא הברכה היא על הזכרת שמותיו של הקב"ה ולא על המצוות ת"ת.

יבואר דפולגות השו"ע והגר"א האם מברך על ההורו הוא לטעמיהו בדין ברכה"ת של נשים

אך הגר"א אויל לטעמיה דס"ל דצריך לברך גם על ההורו בדברי תורה, כיון דהברכה של ברכת התורה היא על המצוה של ת"ת, ולהכי תמה על השו"ע דאין נשים מברכות משום דחייבות בלימוד הדינים ששייך להם הא מקרא צווה דנשים פטורות מת"ת, ואין הברכה רק על המצוה של ת"ת. אכן גם השו"ע אויל לטעמיה דס"ל דאין מברך על ההורו, משום דההורו לאו כדיבור דמי, והיינו טעמא דכיון דאין הברכה של ברכות התורה היא על המצוות ת"ת, אלא הוא כמו שביאר הגר"ח הא דס"ל להשו"ע דנשים מברכות ברכת התורה, דהברכה היא על החפצא של תורה, דהתורה עצמה טעונה ברכה, וס"ל להשו"ע דכשמברך על החפצא של תורה זהו רק כשמוציא את הדברי תורה בפיו ולא בהרהור בעלמא.

וצ"ל דודאי גם השו"ע מודה להגר"א דגם בהרהור מקיים מצוות ת"ת כמו שהביא הגר"א מהכתוב והגית בו יומם ולילה דקאי על ההורו הלב אך ס"ל דלא תיקנו את הברכה רק על חפצא של תורה זהו רק כשמוציא את הדברי תורה בפיו.

יב' האם מותר ללמוד תורה קודם ברכה"ת כשאני מכוין לשם מצוות ת"ת

ומעתה נראה דגם מש"כ המ"ב בשם הגר"א דמותר לקיים מצוה קודם ברכת התורה משום דאף שהוא מהרהר בדינים של אותו המצוה מ"מ כיון שאינו מתכוין ללימוד תורה אין צריך ברכה ע"ז, הוא לטעמיה דס"ל דהברכה היא על המצוות ת"ת, ולהכי ס"ל דכל שאינו מכוין למצוות ת"ת אין צריך ברכה, דהרי אינו מקיים מצוה, והברכה היא רק על המצוה. אך לדעת השו"ע דהברכה היא על החפצא של תורה אפשר דאף שאינו מכוין ללימוד תורה ג"כ צריך ברכה, דהא התורה עצמה טעונה ברכה, ואפילו היכא שאין מקיים מצוות ת"ת, ולא גרע היכא שאינו מכוין לת"ת מלימוד של נשים שצריכות לברך על ת"ת שלהם אף שאין להם קיום מצוה.

והנה בביאור"ל שם בתחילת דבריו תמה, היכן מצונו שאסור לקיים מצוה כשגופו אינו נקי או במקום שאין נקי, וז"ל **האם אסור ללבוש טלית של ד' נפשות כשגופו או המקום אינו נקי** לא מצונו כן בשום מקום וצ"ע. ובסו"ד כשהביא מש"כ המטה אפרים שאסור לקיים מצוה כשאין גופו נקי וביאר דבריו, לא חזר למה שתמה בתחילת דבריו **האם אסור ללבוש טלית של ד' נפשות כשגופו או המקום אינו נקי**. ובאמת יש שריצו לומר דלדעת המטה אפרים יש ליהרר שלא ללבוש את הטלית כשאין גופו נקי או כשהמקום אינו נקי, דהא אין יכול ללבוש את הטלית ולכוין שלא לשם מצוה, דהא כ' הביאור"ל בס' ס' ד"ה וי"א דאם אינו מכוין לשם מצוות ציצית חשיב כמו שלובש בגד של ד' נפשות בלי ציצית.

והנה מלשון הביאור"ל יש לדקדק שלא הוקשה לו רק האם יהא אסור ללבוש טלית של ד' נפשות כשגופו אינו נקי, אבל אם הוא כבר לבוש בציצית לא הוקשה לו

ובאמת בשו"ע בס' מ"ז ס"ט הביא ב' דעות האם מותר לקרות פסוקים שאומרים דרך תחנונים קודם ברכת התורה וז"ל לא יקרא פסוקים קודם ברכת התורה, אעפ"י שהוא אומרם דרך תחנונים. ויש אומרים שאין לחוש, כיון שאינו אומרם אלא דרך תחנונים, ונכון לחוש לסברא ראשונה. והרמ"א כתב אבל המנהג כסברה אחרונה, שהרי בימי הסליחות מתפללים הסליחות ואח"כ מברכין על התורה עם סדר שאר הברכות, וכן בכל יום כשנכנסין לבהכ"נ אומרים כמה פסוקים ותחנונים ואח"כ מברכין על התורה. ונהגו לסדר ברכת התורה מיד אחר ברכת אשר יצר, ואין לשנות וכו' עכ"ל.

ולכא"ו השו"ע שכתב דנכון לחוש לסברא ראשונה לטעמיה אויל, דס"ל דהברכה היא על החפצא של תורה וכמשנ"ת, ולכן כתב דנכון לחוש לסברא ראשונה שלא יקרא פסוקים קודם ברכת התורה אע"פ שאומרים דרך תחנונים, דאע"פ שאין מקיים בזה מצוות ת"ת מ"מ אין הברכה על מצוות ת"ת אלא על החפצא של תורה. ובסידור הגר"א מסודר פרשת העקידה ופרשת התמיד קודם ברכת התורה, והוא משום דדעת הגר"א דהברכה היא על המצוה של ת"ת, ולהכי פרשת העקידה שאינו מכוין בזה לת"ת אין צריך ברכה.

יבואר דכשקורא פסוקים בדרך תחנונים אינו מקיים מצוות ת"ת אפילו למ"ד מצוות אין צריכות כוונה

והנה בקה"י ברכות סוף ס"ד כתב דהני ראשונים דסברי דמותר לומר פסוקים בדרך תחנונים קודם ברכה"ת ע"כ סברי דלהלכה קימ"ל דמצוות צריכות כוונה, ולהכי כשאנו מכוין לשם מצוות ת"ת אינו מקיים מצוה, וכל שאינו מקיים מצוות ת"ת אינו צריך ברכה.

אך י"ל דאפילו אם מצוות אין צריכות כוונה כשקורא פסוקים בדרך תחנונים ותפילה אין מקיים מצוות ת"ת, והוא עפ"י מש"כ הר"ן בר"ה דף ל"ג (י"א מופי הרי"ף) דאם מכוין לשם מצוה אחרת לכו"ע אינו יוצא ידי המצוה שלא כיון אליה, דזה גרע מהיכא שלא כיון כלום דיוצא להך מ"ד דמצוות אין צריכות כוונה, כמו שאמרו בריש זבחים דף ג' דמינה מחריב דלאו בת מינה לא מחריב בה, וה"נ אם אינו מכוין כלום לא מחריב בה אך אם מכוין לשם מצוה אחרת מחריב בה ואינו יוצא ידי המצוה שלא כיון אליה, וא"כ גם כשקורא פסוקים בדרך תחנונים אמר' דמינה מחריב בה, ולכו"ע אינו מקיים מצוות ת"ת.

והנה בגמ' במגילה דף ג' ע"א מכאן סמכו של בית רבי שמבטלין ת"ת ובאין לשמוע מקרא מגילה, וידוע הקושיא מה שייך לומר דמבטלין ת"ת לקריאת המגילה הא קריאת המגילה גופא היא ג"כ ת"ת. ובשם מרן החו"א זצ"ל מביאים שאמר לישב דהיכא שמקיים מצוות קריאת המגילה אין יכול לקיים גם מצוות ת"ת והוא עפ"י דברי הר"ן דכשמכוין לשם מצוה אחרת מחריב בה ואינו יוצא ידי המצוה שלא כיון אליה.

יבואר מש"כ הביאור"ל דאסור לקיים מצוה במקום שאינו נקי משום דהכוונה למצוה חשיב כהרהור בדברי תורה

ובאמת כמ"ב בס' מ"ז סק"ז כתב להדיא דלכו"ע מותר לעשות איזה פעולת מצוה קודם בה"ת אף על גב דבשעת מעשה בודאי הוא מהרהר בדין זהה אפ"ה מותר **כיון שאינו מכוין ללימוד**, ומקורו מהביאור הגר"א גופא עיי"ש בס' י"א. וא"כ מבואר דס"ל להמ"ב דלא חשיב הך ההרהור כדברי תורה כיון דאין מתכוין ללימוד, וא"כ קשה טובא דמהאי טעמא נמי יהיה מותר לקיים מצוה כשאין גופו נקי, דהא לא חשיב הך ההרהור כדברי תורה, וכן"ל.

אכן נראה דלפמש"כ המ"ב דהטעם שמותר לקיים מצוה קודם ברכה"ת משום שאינו מכוין ללימוד אתי שפיר, דבמקום שאינו נקי אסור להרהר בדברי תורה אפילו שאינו מכוין לת"ת, דבמקום שאינו נקי האיסור הוא לא בקיום מצוות ת"ת אלא בת"ת גופא, ולהכי כתב הביאור"ל בס' תקפ"ח דאסור לקיים מצוה כשאין גופו נקי משום דהכוונה למצוה חשיב כהרהור בדברי תורה, דאע"פ שנתבאר דההרהור זה אינו מכוין לת"ת מ"מ ההרהור בדברי תורה אסורים במקום שאינו נקי, אבל קודם ברכה"ת אין אסור רק קיום מצוות ת"ת, ולהכי מותר לקיים מצוה קודם ברכת התורה, כיון שאינו מכוין בזה למצוות ת"ת.

בענין מצוות ציצית ומצוות של בין אדם לחבירו בבית המרחץ

שיהא צריך לפושטו כשאין גופו נקי, והטעם בזה י"ל, דהא אין צריך בכל זמן שלובש את הציצית לכיון לשם מצוה, אלא סגי שכוין לשם מצוה בתחילת הלבישה ואח"כ כל הזמן שלובש עושה הכל על דעת ראשונה, וכמש"כ בשע"צ בס' תר"צ ס"ק ל"ט לענין קריאת המגילה דאין צריך לכיון כל זמן הקריאה אלא סגי שיכוין בתחילת הקריאה, וה"נ בכל מצוה סגי שיכוין לשם מצוה רק בתחילת עשיית המצוה. ואפילו להך טעמא שכ' הביאור"ל דהא דאסור לקיים מצוה כשאין גופו נקי הוא משום המצוה גופא דהוי עבודת ד' ואין דרך לעשות עבודת ד' בביון י"ל דרך המעשה מצוה הוי ביון כשעושהו כשאין גופו נקי אבל במה שמתקיים מצוה בגופו לא הוי ביון לעבודת ד'.

אך נראה דאם כבר לבש מקודם הציצית ופשטו על דעת ללבוש שוב י"ל דג"כ ליכא איסור בזה ללבושו שוב במקום שאינו נקי, דה"נ אין צריך כשלובושו לכיון לשם מצוה, דכמו שאי"צ לברך שוב על הלבישה משום דלבישה זו היא המשך הלבישה

הראשונה, ה"נ אין צריך שוב לכיין לשם מצוה דהכל חשיב לבישה אחת, ואמרי' דעל דעת ראשונה הוא עושה. אך אכתי להך טעמא דאין לעשות עבודת ד' בבזיון לכאן יהיה אסור ללבוש הציצית, דלא יועיל מה שהוא המשך הלבישה הראשונה, דהא כעת הוא עושה מעשה מצוה בבזיון.

ואולי י"ל דכמו שמצינו דהברכה שמברך על הציצית עולה גם על מה שלבש קודם הברכה, ה"נ כשיכיון לשם מצוות ציצית תעלה לו הכוונה גם על הלבישה שלבש בלי כוונה למצוה.

וי"ע האם כשנמצא בבית המרחץ ומבקש ממנו חברו ליתן לו קצת סבון, או איזה שהוא טובה, האם נימא דאסור ליתן לו משום דהוא מקיים בזה מצוות חסד, ואסור לקיים מצוה בבית המרחץ. והנה להך טעמא דאסור משום הכוונה למצוה י"ל דלא יכיון לשם מצוה, דבמצוות של בין אדם לחברו גם אם אינו יכול לכיין לשם מצוה חייב לעשותן, שהרי צריך לחוס על כבודו של חברו כמו שהוא חס על כבוד עצמו.

יבואר דבמצוות שבין אדם לחברו אין הכוונה למצוה מעכבת בקיום המצוה

ואפשר עוד, דבמצוות של בין אדם לחברו אין צריך כוונה כלל, דבמצוות שהעיקר בהם הוא תוצאת המעשה כתבו האחרונים דאין צריך כוונה עיי' בית הלוי

וקובץ שיעורים כתובות אות רמ"ט, וה"נ מצוות של בין אדם לחברו כיון דהעיקר בזה שייטיב עם חברו, א"כ אין צריך בזה כוונה. אך יעוי' באהבת חסד ח"ב פכ"ג ש"כ דאף במצוות של בין אדם לחברו בעי' כוונה.

אך להך טעמא דאסור משום דעושה עבודת ד' בבזיון יל"ע האם שרי, וצ"ל דודאי אין בזה בזיון מה שהוא מרחם על הבריות בבית המרחץ. וי"ל נמי דרך מעשה שכל ענינו הוא מצוה יש בזה בזיון כשעושהו במקום שאינו נקי אבל מעשה שאין ענינו רק מצוה כמו ליתן לחברו סבון בבית המרחץ אפשר דבזה לא הוי בזיון, ועיי' חוט שני הל' ר"ה עמ"פ ד. וי"ל עוד דהיאך דכל האפשרות לקיים את המצוה היא רק בבית המרחץ שרי.

ולכאן יש להוכיח כן דבמצוות של בין אדם לחברו מותר לעשות גם בבית המרחץ, מזה דאיתא בגמ' בקידושין דף ל"ב ע"ב לענין קימה מפני חכם וזקן יכול יעמוד מפניו מבית הכסא ומבית המרחץ ת"ל תקום והדרת לא אמרתי קימה אלא במקום שיש הידור, ומבואר דאם לא בעינן קימה שיש בו הידור היה צריך לקום מפני חכם בבית המרחץ, ויעיי' בפתחי תשובה יו"ד ס' רמ"ד סק"ג שהביא מספר ארבעה טורי אבן דמפני רבו מובחב או אביו דיש חיוב מורא מפניהם צריך לקום גם בבית המרחץ, וכי' בחדושי מרן רי"ז הלוי בהל' ת"ת סוד"ה והנראה עיי' שו"ת אסור לקיים מצוה בבית המרחץ, וע"כ דבמצוות של בין אדם לחברו אין איסור לעשותן בבית המרחץ וכמשנ"ת.

הכנעה וענוה יסוד ההצלחה

ולפ"ז נראה שבאמת הברד היה יכול להכות גם את הרך, שהרי כולו נס ואין הרך עומד בפני הברד וכמו שאמר ר' פינחס במדרש הכתוב אומר ואת כל עשב השדה היכה הברד ואתה אומר מפני שהיו רכות לא הוכו, אלא שהקב"ה עשה פלאות שלא נוכו כדי להראות שהרך לא לקה בברד ללמד לעם שכל מי שרך כקנה אינו לוקה וכל מי שקשה כארז לוקה.

והראוני שברע"א על התורה כתב כן לפרש שהכל מדברי משה רבינו אל פרעה שיכנע לבבו בראותו שהרך והנכנע לא הוכה מן הברד.

ושמעתי להוסיף בשם הגאון ר' דוד סאלאוויצקי וצ"ל דלכאורה לפי מש"כ מרן הגרי"ז על התורה על הפסוק ויהי ברד בכל ארץ מצרים על האדם ועל הבהמה ועל כל עשב השדה בארץ מצרים, וז"ל ונראה מדרש הכתוב אדם ובהמה ועשב השדה כל אחד לחוד, דהברד לא היה בכל מקום, דאם היה כך לא היה צריך לפורטון, וע"כ דהברד היה רק היכא דהיו אלה, דהיינו דהיה רק על האדם וכו' ולא יותר, ויש לומר עוד דמה שאמר "ועתה שלח העז מקנך וגו'" אין זה משום דהבית יהווה שמירה עליהם מפני הברד, משא"כ אם היה בשדה בלי מחסה, אלא דרך נאמרה מזה זו דהברד יהיה רק על אלה שיהיו בשדה ולא על אלה שיהיו בבית, ודו"ק, עכ"ל, ולכאורה א"כ אמאי ירד הברד על החיטה והכוסמת ולא נוכו כי היו רכות, והרי על מה שלא נאמר למשה לא ירד ברד כלל וא"כ אם אין הם בכלל המכה לא ירד עליהם הברד כלל, וא"כ אינו שייך לומר שלא הוכו כי אפילו הנה.

ולנה"ל נראה דלהכי ירד עליהם הברד אע"פ שלא הוכו ללמדנו שמי שנכנע ולא נלקה בהברד, וזה היה תכלית הורדת הברד עליהם לתת לב להכנע לפני הבורא יתברך.

שהבטחת להושיע לי, עכ"ל, ומבואר כמה גדול צערו של ישראל שזוכה שתפלתו נשמעת בעת צערו ובזיונו.

ובענין זה שמעתי שחסידי אחד אמר להגר"א קוטלר וצ"ל שהרבי ר' בונים אמר שהיה בידו להביא הגאולה אלא שחש מחלשות הדעת של הרבי מאפטא וצ"ל, ואמר לו הגר"א קוטלר שהיה שואש, שלא יתכן שהרבי ר' בונים לא יביא הגאולה לכל ישראל, וכל ישראל צריכים להמשיך לסבול עול הגלות, משום חלישות הדעת של הרבי מאפטא, ואמר לו אותו חסיד שמשוה רבינו לא רצה ללכת לגאול את ישראל משום חלישות הדעת של אהרן הכהן עד שהובטח לו שישמש בלבד כי שיראהו בגדולתו, ואמר לו הגר"א קוטלר מעולם לא נצחתי אדם אלא חסיד זה. וחזינו עד כמה צריך להזהר בצער של ישראל שהוא חמור מאוד, וחלישות הדעת הוא צער גדול ביותר שצריך לזהר ממנו.

וביאר כשהאדם נמצא בצרה גדולה במצב של אפסוני חבלי מות וגו' ומתפלל לקב"ה ואומר שאחר הנס בוודאי יהיה עבודתו בדרגה של "אתהלך לפני ה' בארצות החיים", והגאון בתחילת סי' א' כתב על הרמ"א שכתב שו"ת ד' לגני תמיד זה כלל גדול במעלת הצדיקים ההולכים לפני ד' תמיד והוסיף הגר"א שזה כל מעלת הצדיקים, "האמנתי כי אדבר" היינו כשאמרתי כן האמנתי שכן יהי, אבל לאחר שהיה את הישועה "אני עניתי מאוד" מלשון עני בדעת ועני

טבעי והפשתה והשעורה בעבור שהן קשין הוכו אבל החטה והכוסמת שהן רכות לא הוכו, לא תאמרו מאת ה' היא, שאלו היתה מאת ה' היתה שוברת רך וקשה, על כן ידעתי כי עדיין לא תיראון מפני' אלוקים כי לא תאמינו כי הוא המכה אתכם במכה זו אלא תאמרו דרך טבע הוא זה, עכ"ל, ונמצא שמה שהפשתה והכוסמת לא נכו היה סיבה שפרעה יטעה ולא ישלח את בני ישראל ממצרים.

ואפשר לפרש ע"ד שפירש הרע"ב שהוא מדברי משה עצמו, אך באופן אחר, והוא עפ"י מה שראיתי בספר משיבת נפש וז"ל ועל פי הדרשה בא לנו הסיפור להמשיך לנו כמו שדרש ר' אלעזר במס' תענית לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז, כי הקנה יכניע כשבא הרוח, סובל ונכנע לכאן ולכאן ומפני הכנעתו אינו נשבר מן הרוח, והארז הוא קשה ואינו רוצה להיות נכנע ורוח חזק שוברתו, לפיכך מהכנעות הקנה זוכה לכתוב מזוזה ותפילין, ובכאן רמז לנו שהעוים לא שתו לבם לדבר השי"ת לקו בגופם ובמאודם שיצאו להשדה, "אמנם אותן שנכנעו ורך לבבם יראי השם כמו החטה והכוסמת לא נכו כי הניסו אל הבתים והיו ניצולים", שלא נאמר שלא הועיל להם כמו שלא הועיל לבכורי מצרים שברחו אל הבתים ולמדינה אחרת ומתו ג"כ, ואם באנו לדרוש נדרוש מדות הענוה וגנאי הגאווה, ועובדא דר' אלעזר שנכשל בגאווה כמבואר שם ובא לבית המדרש ודורש כמו שביארתי לעולם יהא רך כקנה וכו' וע"ש ותמצא, עכ"ל.

ואפשר שיהיו מדברי משה רבינו אל פרעה שיראה שמי שנכנע אינו נפגע ולא מוכה מהברד, אבל הקשה ואינו נכנע הוא ניגף מן הברד, ולכן מוכיחו שיכנע לבבו ולא יהא ניגף בשפטים שהקב"ה מביא עליו.

זהירות בכבודן של ישראל

איכסוף וחלש דעתיה ואתא מיטרא, וכן אמרו שם דף כ"ד ע"א רבי יהודה נשיאה גזר תעניתא בעי רחמי ולא אתא מיטרא אמר כמה איכא משמאל הרמתי ליהודה בן גמליאל אוי לו לדור שכן נתקע אוי לו למי שעלתה בימיו כך חלש דעתיה ואתא מיטרא.

וכתב בהגהות היעב"ץ שם לנכסרו נתכין כי היכי דלכסוף ויסבול בזיונו ובשכר זה תקובל תפלתו, כי יראה ה' בעניו וישב לו טובה תחת בשותו. וכ"כ המלבי"ם תהלים פרק ס"ט ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר ואני תפילתי לך ד' עת רצון, וז"ל אומר אולם בעת שישעו בי וישבי שער, ושוותי שכר עושים ממני נגינות להתלוץ, **בעת אחת אני תפילתי לך, כי העת אחת שהם מתלוצצים עלי היא עת רצון**, ובעת ההיא תפילתי אליהם ברב חסדך עניי, א. שתעני מצד החסד, ב. שתעני באמת ישעך, מצד האמת על ישעך, היינו מצד ההבטחה

שמירת ההתחזקות בעבודת ה'

יראים. וזה שיראים מהקב"ה רק כשצריך ישועה זה לא רק אצל פרעה, זה נמצא אצל כל אחד ואחד, שהיעזר"ר משיכח אחר הישועה את הקב"ה וחוזר לסורו. ושמעתי בשם המהרי"ל דסק"ל שביאר את מזמור קט"ז אפסוני חבלי מות ומצרי שאלו מצאונו צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא וגו' כי חלצת נפשי ממוות את עיני מן דמעה את רגלי מדחי, אתהלך לפני ה' בארצות החיים. האמנתי כי אדבר אני עניתי מאוד. אני אמרתי בחפזי כל האדם כוב,

"הפשתה והשעורה נכתה, כי השעורה אביב והפשתה גבעול, והחטה והכוסמת לא נכו כי אפילו הנה", איתא בשמות רבה פרישה י"ב מהו "כי אפילו הנה", ר' פנחס ורבי יהודה ב"ר שלום, ר' פנחס אמר מהו "כי אפילו הנה" פלאים עשה הקדוש ברוך הוא בהם, רבי יהודה אומר לקישות היו, אמר לו רבי פנחס והלא כתוב "ואת כל עשב השדה הכה הברד" ואתה אומר על שהיו קטנות לא נוכו, אלא פלאים עשה הקדוש ברוך הוא בהם. וברשי"ב בסוף פרשת וארא הביא דברי המדרש האלו, וכתב ישוב לקושיית ר' פנחס, וז"ל כי אפילו הנה מאוחרות ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני קשה, ואף על פי שנאמר (פסוק כה) ואת כל עשב השדה הכה הברד יש לפרש פשוטו של מקרא בעשבים העומדים בקלחם הראויים ללקות בברד, ובמדרש רבי תנחומא יש מרביתו שנחלקו על זאת ודרשו כי אפילו פלאי פלאות נעשו להם, שלא לקו, עכ"ל, ולכאורה הפירוש כפשוטו והדרש הם דברים הסותרים זה את זה, שהרי לפי הפשט לא היה צריך פלא שלא ילקו אלא לפי טבעו לא לקה, ולפי הדרש היה הדבר לפלא שלא לקה וצ"ע.

עוד יש לעיין כמה שאמר הכתוב והפשתה והשעורה וגו' לאחר המכה אחרי דברי משה אל פרעה כצאתי את העיר אפרושי כפי אד' וגו', ומה שייך ענין זה בכאן, שהוא צריך להיות כתוב במקום שהכתוב אומר שהברד הכה בכל ארץ מצרים יאמר והפשתה והשעורה וגו'.

ובפירושו ר' עובדיה מברטנורא על התורה (שמות פרק ט' ל"א) עמד בזה וכתב וז"ל והפשתה והשעורה נוכתה והחטה והכוסמת לא נכו וגו' נראה דיכול להיות שלכך כתבי קראי בכאן דהכי קאמר להן משה ואני ידעתי כי טרם תיראון ר"ל עדיין לא תיראון, מה טעם בראותכם כי הדבר בחידושי חתם סופר בפרשת וארא על הפסוק ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים כתב וז"ל פירש"י שיהנוגו כבוד בפרעה, נראה דיצה להוהירם שלא יבז המלך ויתכפרו לו עונותיו ולא יבואו המכות עליו בדין, ויסבולו דברי תרעומות ישראל שלא להוסיף להם חטא, ופשע לגרום אריכות הגלות או קושי השעבוד ח"ו, עכ"ל.

ומבו' כאן דבר נפלא דגם פרעה שהיה רשע במדה גדולה כל כך מ"מ אם היו מבזים אותו היו מתכפרים עונותיו ולא יגיעו עליו המכות בדין, ויש ללמוד מזה ק"ו לכל אחד מישראל כמה מתכפרים עונותיו בצער ובעלבון של חוסר כבוד אליו.

וגמ' חזינו כמה פעמים דחלישות הדעת הוא צער שייכול להביא לישיעה, וכמו שאמרנו בתענית דף כ"ד ע"ב רב פפא גזר תעניתא ולא אתא מיטרא חלש ליביה שרף פינא דדייסא ובעי רחמי ולא אתא מיטרא אמר ליה רב נחמן בר אושפזאי אי שרף מר פינא אחריתי דדייסא אתי מיטרא,

כתוב בפסוק ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני ה' אלקים (שמות פ"ט פס' ל'). בפשטות משה אמר לפרעה שיועד שהוא עדיין לא ירא מה', וכמו שפרש"י שם. והגאון ר' איצ"ל מואליין' בספר פקדוש מבאר את הפסוק באופן נפלא, שמשוה אמר "ידעתי כי טרם" פירוש לפני שתבא הישועה כשיש ברד בחוץ ואנשים נהרגים כל הזמן וכל היקום נהרס אז "תיראון", שרק לפני שהישועה באה אתם יראים מהקב"ה, אבל אחרי הישועה אתם לא

במעשים, וזה מה שאמר אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב שאחרי הישועה האדם חוזר לסורו ונשכח הכל.

ושמעתי מהגב"צ ר' שלמה ברעודה זצ"ל [נדפס בספר ליל שימורים] שהיה לו נס גדול נס מופלא ממש והיה לו מזה חיזוק גדול מאוד והרגיש הרגשה נפלאה של קירבת השי"ת, ולמחרת הנס שהיה ברי לו שתפלתו ועבודתו יהיה כאחד הצדיקים הגדולים אבל אח"כ נעלם ממנו הרגשה זו, והלך למרן החזו"א זצ"ל ושאל לו למה אבד לו ההרגשה שהייתה לו בזמן הנס, ואמר לו החזו"א שבאמת כשאדם

שהוא כל הזמן ביד הקב"ה, ואם הקב"ה רוצה ברגע אחד יכול לעזובו וימות מיד, וכשאדם מרגיש שהוא ביד הקב"ה הרי הוא לא מסוגל לחטא. **ושמעתי מהגאון ר' משה שפירא זצ"ל** שאמר שקטן נקרא קטן משום שמעשיו קטעונים ואינם בהמשך אחד, דפעימים הוא צדיק ופעמיים הוא להפך, וכן הוא בכל אדם שאינו אדם גדול שאין מעשיו נמשכים בהמשך אחד, אבל גדול הוא מלשון גוד אחת וגוד אסיק דהיינו להמשיך המחיצה למעלה או למטה, וזהו גדול שמעשיו נמשכים באופן אחד בכל עת.

גילוי הקב"ה לישראל הוא דווקא מתוך העוני והשעבוד

כמש"כ הרוקח שד' פעמים כתב הסנה בפרשה זו לאמרו שהקב"ה מתגלה מתוך הגלות דווקא.

ואיתא בזה"ק או"י איניש בהאי עלמא וחישיב דדיליה הוא לדרי דרין והנה בגמ' נדרים דף ט' אמר שמעון הצדיק מימי לא אכלתי אשם נזיר טמא אלא אחד פעם אחת בא אדם אחד נזיר מן הדרום וראיתיו שהוא יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים אמרתי לו בני מה ראית להשחית את שעריך זה הנאה אמר לי רועה הייתי לאבא בעירי הלכתי למלאות מים מן המעיין ונסתכלתי בבבואה שלי ופחו עלי יצרי ובקש לטורדני מן העולם אמרתי לו רשע למה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך במי שהוא עתיד להיות רמה ותולעה העבודה שאגלחך לשמים מיד עמדת ונשחקתיו על ראשו אמרתי לו בני כמון ירבו נזירי נזירות בישראל עליו הכתוב ואמר איש כי יפליא לגדור נזר נזיר להזיר לה' והנה אותו נזיר אמר למה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך כנגד מה שאולי איניש בהאי עלמא וחישיב דדיליה הוא, וסופו להיות רמה ותולעה כנגד מה דחישיב שהוא לדרי דרין ואם האדם יודע שאמת מלכינו אפס וזולתו אינו מתגאה בעולם שאינו שלו ועושה רצונו בשלימות.

הפסטר שמות והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול

ושייכותו לפרשה

והנה הפסטר שמות הוא הבאים ישרש יעקב, יציץ ופרח ישראל, ומלאו פני תבל תנובה (ישעיהו כ"ו ו'). והלבוש ועוד אחרונים אומרים שהפסטר שייכת לפרשה, משום שהבאים ישרש יעקב זה היתרה למצרים, יציץ ופרח ישראל זה הגאולה. ובאמת יש עוד כמה פסוקים השייכים לפרשת השבוע, כגון את מי יורה דעה, ואת מי יבין שמועה, גמולי מחלב עתיקי משרים (כ"ח ט'). שזה כנגד משה רבינו, שהוא יורה דעה וגו', והוא גמולי מחלב וגו' שלא ינק מן המצריות. ויש לומר שיש להפסטר עוד שייכות לפרשה שכתוב בסוף הפרשה ומאז באתי אל פרעה לדבר בשפך הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך (ה' כ"ג) ואומרים חז"ל אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע באז חטאתי באז אני מקלסך, באז חטאתי ומאז באתי אל פרעה, באז אני מקלסך אז ישייר משה.

ומבאר הבית הלוי (פרשת בשלה), שיש ב' סוגים של הודאה, יש הודאה שמודה על הטובה שקיבל אבל מעדיף שלא היה נזקק לה כלל, ויש הודאה שמודה גם על הצרות שהיו לו, מכיון שמבין שגם הצרות היו לטובתו, וזה לשון הודאה כ- הודעת בע"ד, ואומר הבית הלוי שאז ישייר משה זה הודאה על כל הפרעונות שהיו לישראל מכיון שנתרבה כבוד שמים בגלל זה, וזה מתקן את מה שחטא במאז שבאתי אל פרעה.

ויש לבאר ביותר עפ"י דרכו דהרי גזירת השיעבוד היתה על ארבע מאות שנה, ולמעשה השיעבוד היה רק מאתיים ועשר שנים, ומבארים חז"ל דהקב"ה גאל את ישראל לפני

מתוך הספר בכולל הליכות משה על

הגאון רבי בועז קסלר זצ"ל

איתא בגמ' פסחים דף נ"ו ע"א רבי שמעון בן לקיש "ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם" ביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימים ונסתלקה ממנו שכינה אמר שמה חס ושולם יש במטתי פסול כאברהם שיצא ממנו ישמעאל ואבי יצחק שיצא ממנו עשו אמרו לו בניו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד אמרו כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד באותה שעה פתח יעקב אבינו ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, אמרי רבנן היכי נעביד נאמרוהו לא אמרו משה רבינו, לא נאמרוהו אמרו יעקב, התקינו שיהיו אומרים אותו בחשאי, ע"כ.

והנה הרמב"ם בפ"א מהל' קריאת שמע ה"ד כתב וז"ל הקורא קריאת שמע כשהוא גומר פסוק ראשון אומר בלחש ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד וחוזר וקורא כדרכו ואהבת את יי' אלהיך עד סופה, ולמה קורין כן מסורת היא בידינו שבשעה שקבץ יעקב אבינו את בניו במצרים בשעת מיתתו ציוס וזרום על יתוד השם ועל דרך ה' שהלך בה אברהם ויצחק אביו ושאל אותם ואמר להם בני שמא יש בכך פסלות מי שראינו עומד עמי ביחוד השם כענין שאמר לנו משה רבינו פן יש בכך איש או אשה וגו' ענו כולם ואמרו שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד, כלומר שמע ממנו אבינו ישראל יי' אלהינו יי' אחד, פתח הזקן ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, לפיכך נהגו כל ישראל לומר שבה ששבת בו ישראל הזקן אחר פסוק זה, ע"כ"ל וקשה דהרמב"ם כתב שבשעת מיתתו ציוס וזרום על יתוד ד', ולא כתב כמו שאמרו בגמ' שבקש לגלות את הקץ, ובאבי עזרי על הרמב"ם שם כתב שהרמב"ם פירש שרצה לגלות את הקץ היינו שציוס וזרום על יתוד ד' יעו"ש.

אבל לא פירש איך מתפרש ציוס וזרום על יתוד ד' שהוא בכלל לגלות את הקץ, ושמעתי מהגאון ר' משה שפירא זצ"ל שביאר בזה עפ"י מוש"ג הגר"א שבתפלת על כן נקוה הוא המשך למה שאמרנו קודם אמת מלכינו אפס וזולתו ככתוב בתורתו וידעת היום והשבות אל לבבך כי ד' הוא האלוהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אף עוד, והיינו דכשמתברר בברור גמור שאפס וזולתו בזה אין יכולים לקוות שנראה מהרה בתפארת עוזך, שעל ידי שכלל ישראל מגלים את הקב"ה בעולמנו זה עצמו מביא את הגילוי של הקב"ה בקץ הימים, וזמנ"א שיעקב אבינו רצה לגלות את הקץ היינו באיזה אופן נזכה להביא את הקץ, ובאיזה אופן יתגלה הקב"ה עלינו, וזה מוש"ג הרמב"ם שציוס וזרום על יתוד ד' יכו'.

אלא שקשה לפ"ז למה נסתלקה ממנו שכינה דבשלמא אם רצה לגלות את הקץ אפשר להבין שהקב"ה לא רצה שיתגלה הקץ ולכן סילק ממנו את השכינה, אבל אם ציון וזרום על יתוד ד' למה נסתלקה ממנו שכינה, ואמר בזה הגאון הנ"ל שהקב"ה גילה בזה שכשיעמוד בני ישראל באמונתם אע"פ שמסתלקת שכינה מהם אז יתגלה קץ הימים, דהיינו דכשיש הסתר פנים וסילוק שכינה ובכל זאת אנחנו נעמוד איתנים וחזקים באמונתנו זה מה שיביא הגאולה וקץ הימים.

ואפשר להוסיף שגם קודם גילוי הקץ כל מה שהאדם מוסיף בברור האמונה אצלו ומבורר אצלו שאמת מלכינו ואפס וזולתו, וגם המעשים שלו מראים ברור האמונה הזו, כך הקב"ה מגלה עצמו אליו בגילוי תורתו וגילוי מדת טובו, שכפי גודל האמונה שיש לעם סגולה כך הקב"ה משפיע טובו עלינו.

וכשיהי' הסתר פנים והאדם מתחזק בד' אלוהיו מביא על עצמו ממדת גילוי הקץ שמתגלה עליו מדת טובו ויתברך עליו.

וכבר אמרו בתענית דף ט' ע"א ואמר ר' אמי בא וראה כמה גדולים בעלי אמונה מנין מחולדה ובור ומה המאמין בחולדה ובור כך המאמין בהקב"ה על אחת כמה וכמה.

וזה מה שנתגלה הקב"ה למשה מתוך הסנה, שהגילויים הגדולים הם דווקא מתוך ההסתר, וכל הגילוי נרמז בסנה

שעברו ארבע מאות שנה, מכיון שהיה קושי השעבוד, וא"כ מה שהיה קושי השיעבוד זה לטובת בני" כדי שיצאו יותר מוקדם, ומשה שאל ע"ז ואמר ומאז באתי אל פרעה וגו', ואח"כ בקריאת ים סוף משה שר על זה שהיה קושי השיעבוד שזה היה לטובת ישראל, שיוכלו להגאל יותר מוקדם.

והנה איתא במדרש (בראשית רבה פרשה ע' סימן ו') ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי נטל הקדוש ברוך הוא שחתן של אבות ועשאן מפתח לגאולתן של בנים, אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה אמת והיה לי לאלהים חיך כל טובות וברכות ונחמות שאני נותן לבניך איני נותן אלא בלשון הזה, שנאמר (זכריה י"ד) והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים, (ישעיה י"א) והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו, (יואל ד') והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס (ישעיה כ"ה) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו'. ע"כ. ובהפסטר יש עוד פסוק והיה ביום ההוא יחבט וגו'.

והדברים צריכים ביאור רב מהו הבשורה הטובה שכל טובות ונחמות שאני נותן לבניך איני נותן אלא בלשון הזה, איזה טובה יש בזה שנתן להם הנחמות והטובות בלשון והיה ואם אינו בלשון והיה האם אינו טוב לישראל.

וידוע בשם רבינו הגר"א זל"ה לבאר מה שאמרו חז"ל שיהיה הוא לשון צער והיה הוא לשון שמחה וביאר הגר"א שכל יחי זה לשון עתיד ויהי זה לשון עבר, וזה לשון צער שלוקחים דבר שיש לו עתיד והופכים אותו לעבר בלא עתיד, אבל היה זה לשון עבר והיה זה לשון עתיד, והיינו שגם דבר שעבר ונראה שאין לו עתיד יש לו עתיד.

וכשאומרים והיה ביום ההוא יחבט וגו', וכן והיה ביום ההוא יתקע וגו', שזה הנחמה של ישראל, שכל מה שנראה כעבר ואינו זה סיבת קיומם ואינו עבר ואינו אלא קיים לעד שעל ידם זוכים ישראל לכל הטובות שבעולם, וזה השייכות לפרשה שכתוב ומאז באתי אל פרעה וגו' שזה ראה דבר שעבר ואין לו עתיד, ובהפסטר כתוב והיה ביום ההוא יחבט וגו', וכן והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו', זה אומר שקשי השיעבוד שנראה כעבר ואינו זה עתיד שמושם זה זוכים לוהיה ביום ההוא יתקע וגו', וכן שכל הצרות והיסורים והנסיונות שיש לישראל, והם נראים כעבר ואינו שאין להם עתיד, יש להם עתיד שבכות זה זוכים להגיע לוהיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאז האובדים בארץ אשור והנדרים בארץ מצרים והשתחוות לה' בהר הקדש בירושלם, וזה הנחמה של ישראל שכל הצרות זה עבר והגאולה.

ושמעתי מהגאון ר' חיים פנחס שיינברג זצ"ל היה מספר על עצמו, איך גלגלה ההשגחה לכך שילך ללמוד בישיבה (מתוך הספר 'גם יכולת'):

אביו של הרב שיינברג, אמריקא, שלח את בנו אל בית הספר הנוכרי שהיה ממוקם בסמוך לביתו, אפשרות אחרת לא עלתה על דעתו.

אלא שביום אחד חזר חיים פנחס הקטן הביתה כשהוא חבול ומוכה, מה קרה? היה איזה גוי איטלקי, גדול ומגושם, גוי ענק ממדים כזה, שזרק אותו מכל המדרגות, נעבאך, ילד קטן...

מעשה זה עורר את אביו של הרב שיינברג להוציא מבית הספר הנוכרי ולשלחו לבית ספר יהודי...

וכך גדל לו הרב שיינברג, הענק שבענקים שכולנו הכרנו - כל ימיו היה הרב שיינברג רגיל לומר, שכל מה שהוא יצא 'הרב שיינברג', כל זה 'בזכות' של אבותיו גוי מגושם שגלגל אותו מכל המדרגות בשל היותו יהודי...

גם אנחנו, כל פעם שאנחנו 'נורקים מכל המדרגות', זריקה זו היא סיבת הישועה, כל מכה וכל 'רצועה' שאנו חוטפים, מביאה לנו את כל הגאולה הנצרכת עבורנו, הגאולה הפרטית והישועה הכללית.

עכשיו, בעיני בשר, אנחנו רק 'מאמינים' שכך הם פני הדברים, אין לנו אפשרות לפרש ולחזות את זה, אבל לעתיד לבא 'נראה' את זה בחוש -

מערכת מעדני כהן ממברכת בזה את הב"ה בחי

ישיבת בית מדרש עליון

ה"ה שמואל' הוכולד נ"י

אהובים וחביבים של כל רבני הישיבה ובראשם

רבינו ראש הישיבה שליט"א

לרגל בואו בבית האירוסין ע"ב גת הגאון ר'

יוחנאקל מאיר שליט"א נכדת הגה"צ ר' אברהם

פולק שליט"א משוגיו דיישיבת סלבדוקא

ברכה מעוקמקא דלכא והוקרה מיוחדת מרבית

שליט"א לדידו והבין הרב החתן שייסד את

הגליון מעדני כהן הוא הגב' שכל גליונות מעדני

כהן יצאו על ידו וזכה וזכה את הרבנים ברכותיו

ואיחולות מפעמקפים שתעבה לבגית בית גדול

בישראל ולחיות גדול בדתה ויפוצץ מעינותך

הוציא תעבה לפאר מידת אמת כרם בית ישראל

לנחת ולתפארת מוריד ומשפחתך המפארת.